

УДК 351.77:332.3:796.5:502.2(477.87)

О. Слюсарчук

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Досліджено територіальну організацію рекреаційно-оздоровчого комплексу. Наголошено на важливості рекреаційного зонування для здійснення успішного територіального управління. Розглянуто підходи до функціонального зонування рекреаційних територій Закарпатської області як важливої передумови проведення ефективної регіональної політики. Проаналізовано лікувально-оздоровчі зони Закарпатської області за ступенем рекреаційної освоєності та проведено їх ранжування.

Ключові слова: рекреація, рекреаційно-оздоровчий комплекс, функціональне зонування, лікувально-оздоровчі зони, управління.

У сучасних умовах надзвичайно гостро постає питання збереження екологічної рівноваги та гармонійного розвитку економіки та культури за рахунок господарської спеціалізації районів, відповідно до їх природних та еколого-економічних умов.

Найважливішою передумовою дієвого регіонального управління, проведення ефективної державної політики є економічне зонування територій, яке прискорює вирішення соціально-економічних завдань.

На сучасному етапі розвитку рекреація відіграє все більшу роль у становленні світогосподарських зв'язків та у розвитку внутрішнього ринку. Ефективне використання рекреаційного потенціалу дає змогу вирішувати низку економічних, соціальних та екологічних проблем: підвищення рівня життя населення, його оздоровлення, часткове подолання проблеми безробіття, вирішення проблеми надходжень у місцеві бюджети, забезпечення високого рівня охорони навколишнього середовища, а також збереження традицій і соціально-культурних цінностей.

Отже, надзвичайно актуальними стають питання рекреаційного зонування як важливої передумови здійснення політики розвитку рекреаційної сфери в регіоні.

Деякі управлінські аспекти регулювання рекреаційної сфери висвітлені у працях О. Карлової [1], П. Гамана [2, 3], О. Шаптали [4], В. Євдокименка [5, 6], О. Соловійова [7].

Питаннями рекреаційного районування та зонування у Карпатському регіоні ґрунтовно займалися В. Кравців та В. Євдокименко [8]. Зокрема, вони виокремлюють зони санаторно-курортного лікування, оздоровчі зони та виокремлюють рекреаційні райони. Але їх районування охоплює не всі території області, придатні для різних видів рекреаційної діяльності. Більш повно усі придатні території охоплює класифікація рекреаційних зон Обласного статистичного управління [9].

Невирішеними залишаються питання аналізу та ранжування рекреаційних зон Закарпатської області за ступенем освоєності, що і обумовило мету дослідження. Для досягнення визначеної мети використовувалися такі методи: аналітичний, системний, структурно-логічний, метод порівнянь, групування та ранжування.

Економічним зонуванням називають таке членування території країни, що виходить з об'єктивних закономірностей територіального поділу праці, формування територіально-виробничих комплексів різних масштабів і структури, необхідності

збереження екологічної рівноваги та гармонійного розвитку економіки і культури національно-територіальних утворень і є найважливішою передумовою дійового регіонального програмування, проведення ефективної державної політики [10].

Функціональне зонування рекреаційних територій потрібне для проведення ефективної рекреаційної політики та регіонального управління. Воно здійснюється на основі оцінки придатності території для різних видів рекреаційної діяльності. Тому, передусім, потрібно визначити територіальну організацію рекреаційно-оздоровчого комплексу та охарактеризувати її форми.

З огляду на локалізованість рекреаційної діяльності, тобто її тяжіння до наявних рекреаційних ресурсів, виникає необхідність визначення поняття “локальний рекреаційно-оздоровчий комплекс”. На основі аналізу й дослідження понятійного апарату рекреаційної діяльності та її видів обґрунтовано визначення локального рекреаційно-оздоровчого комплексу як частини господарства регіону, пов’язаної з використанням територіальних особливостей для оздоровлення людини через організацію відпочинку та лікування з метою відновлення її життєвих сил.

Найпростішою формою сучасної територіальної організації рекреаційно-оздоровчого комплексу є рекреаційний пункт, який складається з окремо розміщених спеціалізованих закладів. Досконалішою формою є рекреаційні центри та вузли. Рекреаційні центри – це окремі населені пункти з набором рекреаційних закладів або окремих об’єктів, що є центрами формування рекреаційного вузла, а рекреаційні вузли – це сукупність рекреаційних центрів на компактній території. Сукупність рекреаційних пунктів, центрів, вузлів, що спільно використовують рекреаційні ресурси і розташовані на ній інфраструктурні райони, найчастіше поліфункціональні, а саме курортно-оздоровчі. Як найвищі таксономічні одиниці територіально-рекреаційного обслуговування можуть виділятися рекреаційні регіони та зони. Рекреаційний регіон – це група рекреаційних районів у межах певних територій, що характеризуються спільністю природних та історико-культурних ресурсів, єдиними інфраструктурними взаємозв’язками тощо [11].

В. Кравців та В. Євдокименко відповідно до видів рекреаційної діяльності окреслюють такі види рекреаційних зон лікувально-оздоровчого профілю у Закарпатській області [12, 13]: 1) зони санаторно-курортного лікування – Свалявська, Шаянська та Поляно-Квасівська; 2) оздоровчі зони – Рахівсько-Ясінянська та Великоберезнянська. За цього вони виділяють такі рекреаційні райони – Берегівський, Рахівсько-Ясінянський, Воловецько-Міжгірський, Свалявсько-Мукачівський та Великоберезнянський.

Берегівський район, за В. Кравцівом та В. Євдокименком, охоплює територію у межах двох адміністративно-територіальних одиниць – Берегівського та Виноградівського районів, тому, на нашу думку, цей район потрібно було назвати Берегівсько-Виноградівським. Територія цього району придатна для організації оздоровлення, туризму (Берегово, Виноградів), а також санаторно-курортного лікування (родовища мінеральної води в с. Велика Бігань), але рекреаційні ресурси майже не використовуються.

Рахівсько-Ясінянський район представлений лікувальними мінеральними водами (Кваси, Кобилецька Поляна, Косівська Поляна та інші), унікальними ландшафтами, пам’ятками історії та культури. Основна галузь рекреаційної діяльності – зимові види спорту та відпочинку (Ясіня, Рахів), санаторно-курортне лікування (Кваси, Кобилецька Поляна, Косівська Поляна). Район непогано освоєний у рекреаційному відношенні, проте є можливості для подальшого розширення рекреаційного господарства.

На території *Воловецько-Міжгірського рекреаційного району* є унікальні мінеральні води (Сойми, Келечин, Синевірська Поляна), середньогірські ландшафти, старі ліси, цілющий клімат. Основні види рекреаційної діяльності – санаторно-курортне лікування, зимові види спорту та відпочинку, пізнавальний туризм. Найбільші рекреаційні центри – Сойми, Келечин, Пилипець, Синевірська Поляна, Міжгір'я, Воловець.

Свалявсько-Мукачівський рекреаційний район характеризується таким видами рекреаційних ресурсів: лікувальні мінеральні води, пам'ятки історії та культури. Район спеціалізується на санаторно-курортному лікуванні та оздоровленні. Тут функціонує 5 курортів (Карпати, Квітка Полонини, Плоске, Поляна та Синяк) і є значні можливості для рекреаційної діяльності.

Великобerezнянський рекреаційний район володіє лікувальними мінеральними водами та мальовничими ландшафтами. Тут створений міжнародний біосферний заповідник “Стужиця”.

Іншим автором (Н. Габчак) виокремлено три курортно-рекреаційні зони Закарпаття: 1) Північно-Західна рекреаційна зона, до складу якої належать території Велико-Березнянського, Перечинського, Воловецького, Свалявського та Іршавського районів; 2) Центральна-Східна, що включає територію Міжгірського, Хустського, Тячівського та Рахівського районів; 3) Південна курортно-рекреаційна зона (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський та Виноградівський райони) [14].

Офіційна статистика Закарпатської області виділяє 10 рекреаційних зон на її території: Ужгородська рекреаційна зона та курорт Деренівка, Мукачівська та курорти Карпати і Синяк, Великобerezнянсько-Перечинська, Міжгірсько-Воловецька та курорт Сойми, Свалявська та курорт Поляна, Іршавська, Берегівська, Хустсько-Виноградівська та курорт Шаян, Тячівська, Рахівська та курорт Кваси. Найбільше насичені санаторно-оздоровчими закладами Свалявська та Мукачівська зони. Таке зонування видається найбільш вдалим, оскільки враховані особливості кожного району області.

Ужгородська лікувально-оздоровча зона базується на лікувальних властивостях слабомінералізованих кремнистих мінеральних вод Ужгородського та Деренівського родовищ, високомінералізованої гідрокарбонатної натрієвої води родовища Руські Комарівці. На території рекреаційної зони розміщені курорт “Деренівка” з санаторним комплексом “Деренівська купіль”, що знаходиться на реконструкції, та санаторій “Малятко”.

Мукачівська лікувально-оздоровча зона володіє родовищами сульфідних вод та термальних вод декількох типів. На території зони розташовані кліматобальнеологічний курорт “Карпати” (санаторії “Карпати” та “Перлина Карпат”) та бальнеологічний – “Синяк” (санаторії “Синяк” та “Солені млаки”).

Великобerezнянсько-Перечинська лікувально-оздоровча зона базується на родовищах мінеральної води різних типів. На її території розташований оздоровчолікувальний комплекс “Дубриничі” та 6 баз відпочинку.

Міжгірсько-Воловецька лікувально-оздоровча зона характеризується унікальними вуглекислими мінеральними водами декількох типів із найбільшими запасами для Закарпаття. Тут розташований бальнеологічний курорт Сойми із санаторієм “Верховина”.

За класифікацією статистичного управління області *Свалявська лікувально-оздоровча зона* представлена бальнеологічним курортом “Поляна”, що базується на лікувальних вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих водах різної мінералізації. На його

території розташовані санаторії “Поляна”, “Квітка Полонини”, “Сонячне Закарпаття”, “Кришталеве джерело” та “Човен”.

Виділення окремої *Іршавської лікувально-оздоровчої зони* обумовлюється наявністю найбільших родовищ термальних метанових хлоридно-гідрокарбонатно-натрієвих та йодо-бромних вод, що практично не використовуються.

Берегівська лікувально-оздоровча зона базується на значних запасах термальних вод трьох типів – кремністі, азотні та азотно-метанові йодо-бромні хлоридні натрієві. На використанні їх лікувальних властивостей функціонував санаторій-профілакторій “Косино”, що зараз на капітальному ремонті.

На території *Хустсько-Виноградівської лікувально-оздоровчої зони* розміщені курорт Шаян із санаторіями “Шаян” і “Байлово” та санаторій “Теплиця”, які використовують родовища вуглекислих мінеральних вод.

Тячівська лікувально-оздоровча зона характеризується наявністю різних типів мінеральних вод, ропи та палагових грязей солених озер. На території зони розташовані Українська та обласна алергологічні лікарні та санаторій “Мінерал”, що перебуває на капітальному ремонті.

Рахівська лікувально-оздоровча зона базується на родовищах мінеральних вод різних типів. На його території розташований бальнеологічний курорт Кваси із санаторієм “Гірська Тиса”, що використовує вуглекислі миш’якові води [15].

Основними критеріями, що визначають придатність території для рекреаційно-оздоровчого використання є наявність родовищ мінеральних вод та інших бальнеологічних ресурсів, а також сприятливих кліматичних та екологічних умов.

На територіях розміщення природних лікувально-оздоровчих та рекреаційних ресурсів “полюсами зростання” локального і регіонального значення є курортно-рекреаційні підприємства, діяльності яких властивий мультиплікаційний ефект – зростання попиту на їх послуги викликає підвищений попит на курортне будівництво, продукцію суміжних галузей, послуги транспорту, сервісних центрів, комунікацій, індустрії розваг, харчування тощо. Усе це супроводжується інвестиційним піднесенням, розширенням зайнятості, зростанням податкових надходжень до бюджетів, тобто економічного пожвавлення, яке за умов нерозвиненості курортних технологій має сезонну динаміку [16].

Проведемо аналіз та ранжування лікувально-оздоровчих зон регіону за ступенем рекреаційної освоєності у 2012 р. за трьома критеріями:

1) кількістю реально функціонуючих закладів (наявні санаторно-курортні та оздоровчі заклади за мінусом непрацюючих із причин перебування на капремонті, відсутності коштів на експлуатацію тощо);

2) місткістю реально функціонуючих закладів (кількість ліжок максимального розгортання);

3) кількістю оздоровлених осіб (протягом тривалого часу) (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 дає підстави стверджувати, що за критерієм місткості та кількості оздоровлених осіб перше місце посідає Свалявська лікувально-оздоровча зона, а за критерієм кількості реально працюючих закладів – Тячівська.

Ранжування санаторно-курортних зон було проведено за трьома відібраними критеріями з допомогою статистичної функції “Ранг” Microsoft Excel.

Отже, на основі аналізу табл. 1 можна провести розподіл лікувально-оздоровчих зон Закарпатської області за рівнем освоєності:

1) освоєні – Свалявська, Мукачівська та Хустсько-Виноградівська (які представлені серед сукупності лікувально-оздоровчих зон найвищими показниками реально працюючих лікувально-оздоровчих закладів, їх місткістю та кількістю оздоровлених осіб);

2) слабоосвоєні – Ужгородська, Іршавська, Великоберезнянсько-Перечинська та Тячівська;

3) неосвоєні – Берегівська, Міжгірсько-Воловецька та Рахівська (які представлені серед сукупності лікувально-оздоровчих зон найнижчими трьома показниками).

Таблиця 1

**Аналіз та ранжування лікувально-оздоровчих зон Закарпатської області
за ступенем рекреаційної освоєності, 2012 р. [17]**

№ з/п	Лікувально-оздоровча зона	Кількість працюючих лікувально-оздоровчих закладів, од.	Місткість лікувально-оздоровчих закладів, ліжок	Кількість оздоровлених осіб за рік	Ранг (місце) лікувально-оздоровчої зони
1	Свалявська	8	1799	24554	1
2	Мукачівська	6	1503	16100	2
3	Міжгірсько-Воловецька	2	182	2070	9
4	Тячівська	17	885	1743	4
5	Хустсько-Виноградівська	10	764	12088	3
6	Великоберезнянсько-Перечинська	6	491	3493	5
7	Берегівська	1	101	378	10
8	Іршавська	3	420	2368	7
9	Ужгородська	3	306	4923	6
10	Рахівська	1	250	4832	8

Висновки

Фундаментальною основою сучасної економіки є місткий та конкурентний внутрішній ринок, завдяки якому забезпечується суттєве підвищення рівня внутрішнього споживання й збалансований розвиток усього національного господарства. У цій загальній проблемі важливе місце займає питання розвитку рекреаційної сфери.

Функціональне зонування рекреаційних територій потрібне для проведення ефективної рекреаційної політики та регіонального управління. Проаналізувавши територіальну організацію локального рекреаційно-оздоровчого комплексу, на території області можна виділити 10 рекреаційних зон: Ужгородська рекреаційна зона та курорт Деренівка, Мукачівська та курорти Карпати і Синяк, Великоберезнянсько-Перечинська, Міжгірсько-Воловецька та курорт Сойми, Свалявська та курорт Поляна, Іршавська, Берегівська, Хустсько-Виноградівська та курорт Шаян, Тячівська, Рахівська та курорт Кваси.

У статті запропоновано проводити аналіз рекреаційних зон за ступенем рекреаційної освоєності за такими критеріями: кількістю реально функціонуючих санаторіїв, їх місткістю (кількість ліжок максимального розгортання), а також кількістю оздоровлених осіб (протягом тривалого часу). На основі проведеного аналізу встановлено розподіл лікувально-оздоровчих зон Закарпатської області за рівнем освоєності:

1) освоєні – Свалявська, Мукачівська та Хустсько-Виноградівська;

2) слабоосвоєні – Ужгородська, Іршавська, Великоберезнянсько-Перечинська та Тячівська;

3) неосвоєні – Берегівська, Міжгірсько-Воловецька та Рахівська.

На перспективу таке дослідження доцільно продовжити у напрямі розширення критеріїв для здійснення ранжування лікувально-оздоровчих зон. Також можливо провести вдосконалення рекреаційного зонування із врахуванням й інших (окрім лікувально-оздоровчих) видів рекреаційної діяльності – туристичної і відпочинкової.

Література

1. Карлова О. А. Державне регулювання сфери рекреації, як складової економіки регіону [Електронний ресурс] / О. А. Карлова. — Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/32416/1/46.pdf>.

2. Гаман П. І. Державне регулювання розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону України [Текст] : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / П. І. Гаман ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. — К. : [б. в.], 2009. — 40 с.

3. Гаман П. І. Удосконалення системи державного управління рекреаційним природокористуванням [Електронний ресурс] / П. І. Гаман. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/05.pdf>.

4. Шаптала О. С. Автономна Республіка Крим: проблемні питання державного управління сферою рекреаційного обслуговування [Текст] : монографія / О. С. Шаптала. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2003. — 264 с

5. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму: Методологія формування, механізм рекреації [Текст] / В. К. Євдокименко ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. — Чернівці : Прут, 1996. — 287 с.

6. Кравців В. С. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації [Текст] / В. С. Кравців, В. К. Євдокименко, М. М. Габрель [та ін.]. — Чернівці : Прут, 1995. — 71 с.

7. Соловійова О. В. Механізми реалізації державної рекреаційної політики [Електронний ресурс] / О. В. Соловійова. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/3/17.pdf>.

8. Кравців В. С. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації... — 71 с.

9. Закарпаття – санаторії та туризм [Текст] : стат. зб. / за ред. Г. Д. Гриник. — Ужгород : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2013. — 103 с.

10. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком [Текст] / Д. М. Стеченко. — К. : Вища школа, 2000. — 222 с.

11. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії [Текст] : навч. посіб. / І. М. Школа [та ін.] ; за ред проф. І. М. Школи. — Чернівці : Книги – XXI, 2005. — 596 с.

12. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму... — 287 с.

13. Кравців В. С. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації... — 71 с.

14. Габчак Н. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття: обґрунтування сутності та складових формування / Н. Габчак // Вісник Львівського університету [Електронний ресурс]. — 2008. — Вип. 24. — С. 54—58. — (Серія “Міжнародні відносини”). — Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/gabchak2.htm.

15. Закарпаття – санаторії та туризм... — 103 с.

16. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій в сучасних умовах [Текст] : автореф. дис. ... д. е. н. / П. В. Гудзь ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. — Донецьк : [б. в.], 2003. — 36 с.

17. Закарпаття – санаторії та туризм... — 103 с.

O. Slyusarchuk

**FUNCTIONAL ZONING OF RECREATIONAL TERRITORIES:
ADMINISTRATIVE ASPECT
(ON THE EXAMPLE OF TRANSKARPATHIAN REGION)**

Territorial organization of recreational-health complex is investigated. The importance of the recreational zoning for realization of successful territorial management is emphasized. The approaches to the functional zoning of recreational territories of Transcarpathian region as important pre-condition of effective regional policy realization are studied. Recreational and treatment zones of Transcarpathian region by the grade of recreational reclamation are analyzed and ranked.

Key words: recreation, recreational-resort complex, functional zoning, recreational-treatment zones, administration.